Változatok a gyilkolásra

Ha a gyilkolásról faggatóznám, nem Kieslowskit és nem *Dosztojevszkijt* kérdezném: *Abrose Bierce-et*. *Kieslowski* (Rövidfilm a gyilkolásról) csupán felmutat egy paradoxont; azt, hogy – amint arról *Augustinusnál* is olvashatni – az ember életében két törvényhez – a változóhoz (társadalmi) és az örökhöz (isteni) – egyaránt kénytelen alkalmazkodni, de úgy, hogy azok nem kompatíbilisek. Dosztojevszkij (Bűn és bűnhődés) felismeri ezt a paradoxont, de vizsgálódása mindössze annyiban áll, hogy kikutatni igyekszik, feloldható vagy kikerülhető-e azzal, hogy az ember egyszerűen nem tekinti önmagára érvényesnek a kettős törvényt; itt a gyilkolás csak kísérlet.

Bierce (Bagoly-folyó) a klasszikus módon következtet, felteszi a három alapkérdést: létezik-e valami, ha igen, mi az, és milyen? A legfontosabbnak a milyenre adható helyes válasz felkutatását tekinti, hiszen a gyilkolás létezése (Bierce a déliek oldalán harcolt az amerikai polgárháborúban) számára evidencia volt; ugyanakkor belátja, hogy a gyilkolás lényegszerűen (szubsztanciálisan) nem jellemezhető, hiszen az eredmény mindig a jellemzést végző értékrendjének függvénye. Bierce más utat választ: eseteket elemez, kíméletlen pontossággal ábrázolja az ölés és öletés egy-egy módozatát, rámutatva az okok és a következmények számának végtelenségére, s így arra is, hogy éppen ezek a módozatok elsődlegesek a gyilkolás mechanizmusának értelmezésében.

Bierce elbeszéléseinek legfontosabb üzenete, hogy az ember képtelen bármit is kezdeni az ölés létének tényével, ugyanúgy, ahogyan a halál ismeretével (pontosabban nem ismeretével) is: értetlenül áll a jelenséggel szemben, de mivel létezőnek, valóságosnak érzékeli, kénytelen újra és újra megpróbálkozni annak megértésével. Végül azonban be kell érnie azzal, hogy megborzong az említett okok és következmények végtelen számának tudatában. Bierce érti, hogy a gyilkosság izgatóbb az elme számára, mint a halál, mert az utóbbi a lét szükségszerű következménye, az előbbi azonban vétség a két törvény ellen; az elme pedig tudni akarja, milyen következményekkel járhat ez a vétség: kacérkodik a bűnnel.

Bierce nem vizsgálja a bűn következményeit. A legkülönbözőbb esetek felmutatásával csupán egyetlen dologra törekszik, hogy meggyőzzön: amíg emberi lét van, addig – abszurd módon – lesz erőszakos halál is, mert – Bierce paradoxona szerint – az ember attribútuma, hogy mindig kész elkövetni azt, amitől leginkább retteg, s hogy képes újra és újra rácsodálkozni önmagára.

Kerékgyártó György

Krimi

A hatvanas években egy pesti gimnáziumi osztályban az egyik (kéziratos) titkos újság írásainak egyetlen célja annak bizonyítása volt, hogy *Rejtő Jenő* jelentősége a magyar irodalomban nagyobb *Adyénál*. (Ma tudományos életünk egyik közismert szereplője az, aki ezt a lapot szerkesztette.) S valóban, ki ne tudná, hogy Kirúg Hümér annyira kancsal volt, hogy ha a kocsmában a bal oldali vendégre nézett, a jobb oldalit locsolta fejbe szódavízzel. Vagy hogy a szekrényből kilépő pizsamás férfi fején sikkes zöld lámpaernyő díszlett. A macaón elnyert Nobel-díj, illetve az „Uram, a késemért jöttem" már nem is idézhető, annyira elcsépelt.

Kiegészül a krimiolvasó igazságvágya is. Ha horvát gimnazisták az Interneten megszerzik a Pentagon adatait, persze hogy a „bűnözőknek" drukkolunk. Ha egy csepeli munkás harminc éven át naponta, engedély birtokában visz ki a gyárból egy teli-cska homokot, majd kiderül, hogy a homok ürügyén ellopott *talicskákon* tollasodott meg, akkor is őt szeretjük, nem a gyárost. Az esetek többségében azonban éppen azt élvezzük, hogy a rossz embert megfogják és megbüntetik. Végre. És nem úgy, ahogy a valóságban.

Fölmerül a kérdés: a József és testvéreiben vagy a Háború és békében szintúgy van cselekmény, nyelvi fordulat, társadalmi igazságszolgáltatás. Miért nem őket olvassuk? Először: mert őket már elolvastuk. És ami azóta született, nem biztos, hogy vetekszik velük. De van *másodszor* is.

Ez hat, ez működik. S ha *valóban kihívó* könyv bukkan föl, azt a nyári szabadságra tesszük félre, arra tartogatjuk. Van érték a krimiben, s ezt nem csupán az iránta mutatkozó olvasói igény hitelesíti, hanem az is, hogy ebben a műfajban remeket alkotni cseppet sem könnyű.

Takács Viola

Tar Sándor: Szürke galamb

Bűnregény

Valami messze korban, szóval néhány évvel ezelőtt, e sorok írója, midőn egy távoli, de elszánt ismerőse rettentő és olvashatatlan könyvét volt kénytelen recenzálni, rájött, hogy képtelen az elfogult jóindulatra. A jó szándékú ismertetőből pedig groteszk paródia lett, melyen a szerző alkotás közben jókat röhögött családjával egyetemben. Ekkor elhatározta, hogy rossz könyvet többé nem méltat, mert méltatlan dolog véres verejtékkel írt műveken élcelődni.

Tar Sándor könyvét, meg kell vallanom, némi gyanakvással vettem kézbe, mivel a zsiguliskántoros, enyhén imbeállis szocialista pandúrok küzdelme az igazság útjáról letévedt tyúktolvajokkal korábban nem csigázott fel, s be kell vallanom, honi szerzőtől igazán jó krimit még nem olvastam. Ebből persze csupán az következik, hogy műveltségem a krimiirodalom terén hiányos.

De visszatérve Tar bűnregényére, most valami mással, pontosabban nagyon is ismerős dologgal találkoztam. Nem azért, mert a Szürke galamb végig olvasmányos, „története van", s tulajdonképpen letehetetlen krimi, amelyben gyilkosok hivatásuknak megfelelően gyilkolnak, az áldozatok pedig változatos módon elhaláloznak. Ez a könyv több mint krimi. Local couleur-je – *Ottliktól* kölcsönözve – nemes rokonságra hajaz, csak annak ismerős és rettenetes, aki ebben a régióban nőtt fel, szövete annak fejthető fel maradéktalanul, aki élvezni tudta Paral Harc a bestiával című ökokrimijét, akinek úgy volt kedves Hrabal, hogy nem tudta megmondani, miért, vagy csak egyszerűen lehúzott itt néhány évtizedet a reánk virradó szabadságig, majd megélte a folytatást.

Túl a nemes rokonságon a teremtett atmoszféra mégis egyedi. Ezek a hősök itt és ma közöttünk élnek, csak épp valalmi véletlen folytán nem úgy, ahogy a könyvben, vagy nem úgy, ahogy napos tavaszi reggeleken látjuk. Vidéki nagyvárosi honpolgárok lakótelepi lakásban a vasárnapi csirkepörkölttel, putrilakók galambra vadászva, a végtelen térről álmodó aberrált gyilkosok, alkoholista szobafestők és a maffia fiai. A hősöket mindennap látjuk a boltban, utilitarista önmagunkra ismerünk, s belátjuk az informatika alaptörvényének igazságát: minden az entrópia, a rendezetlenség állapota felé tör. A napi valóságunkból táplálkozó teremtő képzelet életre kelő, hihető művi világot teremtett. S ebből a világból nehéz szabadulni – talán azért, mert rettenetesen ismerős. Ezért nehéz letenni Tar Sándor könyvét.

Egyszóval van valami örök ebben a magyar ponyvaregényben. Fekete, fehér, igen, nem, világos és sötét, jó és gonosz küzdelme a kegyelemig, a megváltás ígéretéig.

Lovas Lajos

Galambregény

Miből lett elege *Tar Sándornak, ennyire?* És miért pont most? Mitől, hogy a pohár nemcsak kicsordult, de ömlik folyvást, árad belőle a vér, a mocsok, a szenny: a bűn? Mint egy anti-Hajnóczy; nem a *véradás*, hanem a vérvétel, s nem a *mindenkinek*, de a *mindenkitől* elemi indulatfolyama borítja el benne, a fuldoklásig, a valóságos és virtuális teret.

A civilizációs válság régtől fogva és változatos formákban szüli a bosszútörténeteket, a leszámolás forgatókönyveit, a horrorisztikus antiutópiákat szerte a fertőzött világon, legkivált Ámerikában; tizenkettő belőlük egy tucat. A művére vágyó váltig kapcsolgathatja a kanálisokat: aligha talál sekélyes mélyükön olyfajta fekélyes gyomrot, aminek okádéka ne volna szinte otthonos. Félelmeink s rémálmaink már nem a *Solaris* fényhideg folyosóin futkároznak, s tűnnek el lényünk valamely rejtekajtaja mögött; silány-esendő vágyaink nem a *Zónába* kéretőznek, hogy a pusztulást megkísértve beteljesüljenek a Házban, ahol végtére csak a kegyelem adatik, ha talán megadatik...

A civilizációs krízis látványa az eltorzult civilizáció köznapos része lett, s *tudata* sem egyéb, mint domesztikált hamis tudat. Ahol is a ráismerést megadóan az ipari eksztázissal, a katarzist a kreált kívül-léttel bírjuk helyettesíteni. Ahol igazi tét nélkül játszódhatunk a programozott esélyt kínáló cinikus hatalommal, s nem kell, de nem is lehet valóban megmérkőzni. Csak végül. Amikor már csupán eleve vesztesként nyerhetünk: időt. A szolgalét vissza- s előrevetülő végtelenjét.

S így lettünk szinte minden mással: a krimi mint feladvány, a szappanopera mint esendő elvágyódás, a western mint szobakaland, és a többi ponyva: józserivel a múlté, mint a Meseautó. Utódaik, napjaink giccsei és hamisítványai pedig mintha összefogtak volna: egymást markolva ölelnek körül, egymásra rétegződve fojtogatnak. Totális háborút folytatnak a személyiség ellen, beléhatolnak minden résen és minden pillanatban, tudván, hogy előbb-utóbb belefáradunk a körkörös védelembe. Elfogy a belső tartalék, a szellemi és erkölcsi rezerv, kislisszol a pórusokon a maradék energia, s ott állunk végül ernyedten, már csak a megváltó agyhalálra várva. Valaminek ez az érdeke s a célja, és láthatólag van elég tehetős és kíméletlen ehhez a kulturális Endlösunghoz.

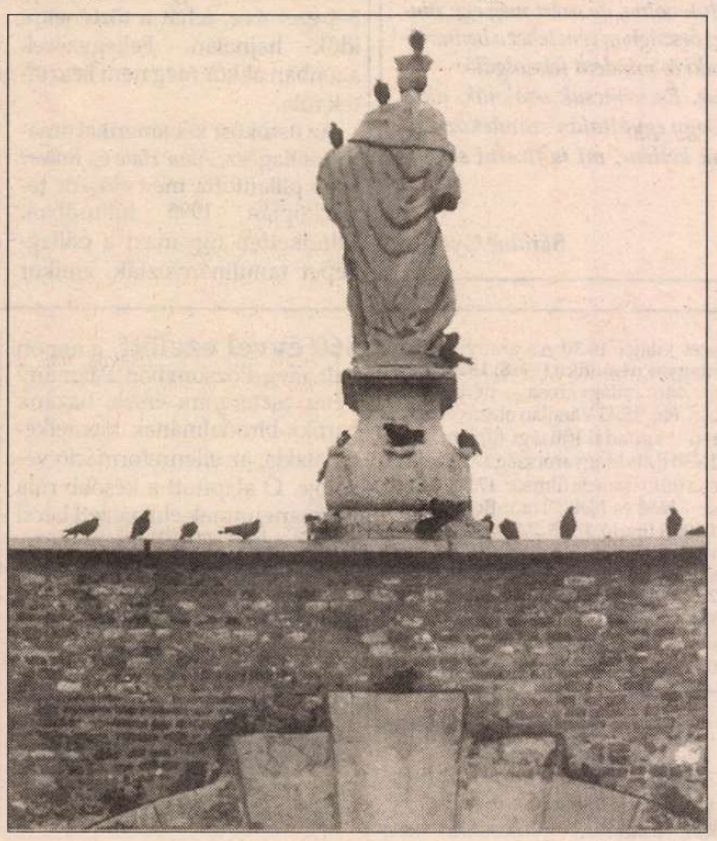

FOTÓ: MÓSER ZOLTÁN

Vajon Tar Sándornak ennyire elege támadt? Ez a galambszelídségű ember, a magyar próza mikroszkópusa, aki olyféle belátó szánalommal szemlélte mindig az emberi vegetációt, hogy az öreg *Arany* odaát minden bizonnyal hellyel kínálja majd az asztalánál, ez az író miért ugrott gyomorfalszaggató hasast egy olyan valóságba, amiről biztosan tudja, hogy pszeudo? Miért rémít, miért túloz, miért hamisít? Miért rabol ki minden kommersz műfajt, miért adja oda magát a giccsnek? Miért hogy tobzódva egybetol valahány, tőle idegen magatartást? Hogy virtuális testek latens valóságába költözik? Hogy művészi affirmációvá emeli az alaktalan kétségbeesést?

Hacsak ezért nem...

Horror, krimi, giccs, negatív utópia; politika, szociológia, társadalom-lélektan; paranoia, ezotéria, ösztön- és rémálomvilág egymásra vetül, egymásba hatol, sporadikusan át- meg átszövi egymást e műben, ami úgy valóságos, hogy csak minden ízében az. Ebben a rettenetben minden a maga okszerű helyén van, de semminek sincs helye a retteneten kívül. Olyan világban félünk, ami nincs-voltában is jelenvaló. Pszeudo, ami mint valóság iszonyúan testes.

Bűnregény: ez a műfaji azonosító. Ám valahány silány vagy éppen remek krimi a bűnhöz a bűnhődést társítja, az igaz, ha nem is éppen az igazság győzelmét. Mást nem is tehetvén; a civil ennek révén juthat betevő biztonságfalatjához. Ami persze nem ér fel a megtisztulással, de illúziónak azért megteszi.

Itt esélye sincs a katarzisnak, még illúzió módján sem. Bűn van, bűnök egymást átható sokasága, egyneművé váló tömege, s a bűnhődés helyén csak a vesztés, a praktikus kudarc hagy gyorsan fölszívódó foltot. Minden, látszatra morális tett kifordul önmagából, valahány latens azonosulásvágy rapid elhatárolódásba fut. Semminek sincs sem indítéka, sem következménye. Ez a világ nem írható le mással, csak önmagával. Még csak nem is immorális. Csak amorális.

Jó estét, Magyarország? Jó éjszakát, világ?

Tar Sándor, a galamb, aki a békebeli lét örök szimbólumát: a galambot ítéli elsőül ragadozó létre, így, ezzel próbál kétségbeesetten figyelmeztetni a közelítő kataklizmára: hogy nem labdacsokban, de mintha beöntésként zúdítja húnyó elménkbe az extasyt? Rémálmokat kívánva a bárgyú eszmélés elé? Akár egy elvonóban?...

Gogol, tudjuk, élethosszon át szégyellte a Holt lelkeket; hogy ilyen színben tüntette föl Oroszhont. Meg is írta az ellentételt, a valódit. Aztán el is égette. Tar Sándor eleddig a valódit írta, s csak most, utóbb a holt lelkeket. Nagy baj, hogy nem kell tűzre vetnie.

(Tar Sándor: Szürke galamb. Bűnregény. Magvető Kiadó, Budapest, 1996.)

Mányoki Endre

Nemvaló

Szabados nem ítélkezik. Ez az alak itt nem mi vagyunk, mi nem ilyenek vagyunk, és ő ezt nem is állítja. Nekünk van kezünk-lábunk, fejünk, rajta páros s páratlan testrészek, szőrzet, szemünkben értelem, szájüregünkben fogak és ízlelőbimbók. Testünk arányos, ha kicsit nem is, ha cseppet korpulens is, vagy ellenkezőleg: aszott. Embermód, fölegyenesedve járunk, ahogy a törzsfejlődés során megtanultuk. Ha elesünk, fölállunk, és megyünk tovább. Vagy éppen csak álldogálunk, szemlélődünk, eltöprengünk a dolgok állásán.

Tekintetünk ilyenkor kifelé néz és befelé lát. De sehol se *ezt*. Erre a torzóra rá sem ismerünk, ő egy nem való lény. Neki luk tátong a gerincén, ékes hasadék a fején, már ha egyáltalán ő az, nem csak holmi nehezék. Ő lebukott, s a nyelve, ha nyelv az, ami kitüremlik, s nem valami lebeny, nos, *azzal* a földet nyalja, amit mi sohase tennénk.

Mint ahogy eleve nem is kerülhetünk ilyen helyzetbe: fönnakadván egy álmatag dorongon még álmunkban is legalább kitámasztanánk, mint aki sprintelni készül. Kilőni, elsöpörni ebből a rémületből. Ez meg itt a karóba húzást gyakorolja, s mintha csak pihenne éppen, úgy elernyed. Mintha direkte jól jönne neki a támaszték. Mintha együtt ejtőznének még egy kicsit. Mielőtt a korpusz összeroskad, s a gerinc a másik végén is fölnyílik, lassúdan, recsegve.

(m-i)

Varangy

Két kicsi könyv, alig tenyérnyi: fölismerni segítenek. Nemcsak a szenvedélybetegségeket, illetve kiváltóikat, hanem önnön magunkat is. Sérült személyiségünk, roggyant identitásunk, hajszás életünk – mind arra lökdösnek, ahol a terhekből többkevesebbet elhagyhatunk, hacsak egy ájulásnyi időre is. Mígnem ottveszítjük lassanként mindenünket. Legkivált a jövőt.

Dr. Patai Klára a *Szenvedélyeinket* foglalja össze a miértektől a hogyanokon át a következményekig, tudós alapossággal, de oldott, egyszersmind a hamis gesztusoktól is mentes emberi nyelven. A cigaretta, az alkohol és a drog úgy mutatja meg önmagát, mint a varangy az iskolai viviszekción: érteni lehet a működését. És anélkül, hogy erőltetné az okítást, a szerző *nevel*: megértetvén a csábítás trükkjét, olyan válságkezelő esélyeket kínál, melyek nem betegítik meg emberi szenvedélyeinket.

Kurdics Mihály rendőr százados könyve kizárólag a kábítószerrel foglalkozik, s annak is elsősorban a társadalmi vonatkozásaival. Nevelni is, oktatni is, riasztani is szándéka. Az általános hatáselemzéseken túl akkurátusan sorra veszi a forgalomban lévő drogfajtákat, s külön analizálja mechanizmusuk minden metszetét és összetevőjét, egészen a függőségig és tovább: a pusztulással határos krízisig. Vizsgálja a drogfogyasztás környezetét is.

Mindkét könyv kivételesen fontos munka. Fiataloknak – veszélyeztetetteknek és már fogyasztóknak – ugyanúgy a zsebébe kívánkozik, mint tanároknak, szülőknek és egyéb nevelőknek. Ezért tekintünk el itt a szokásoktól, és megadjuk a kiadó címét és telefonszámát: Zsiráf Kiadó, 1036 Budapest, Lajos utca 40. Tel./fax: 168-7180, 188-7303. Felelős kiadó: Kovács Titusz.

Dr. Patai Klára: Szenvedélyeink. Budapest, 1996. 240 oldal. Ára: 293 forint.

Kurdics Mihály: A kábítószer itt van testközelben. Budapest, 1996. 240 oldal. Ára 325 forint.

(T. V.)